

הרוח הגדולה

ייחודיותה של משנת מניטו והסיבות לכניסתה למיינסטרים הישראלי בשנים האחרונות

ספי גלדצהלר

מאמר זה יעסוק במשנתו של הרב יהודא ליאון אשכנזי 'מניטו' (1922-1996) רב, מחנך, מקובל ופילוסוף. דמותו של הרב אשכנזי הפכה בשנים האחרונות למרכזית בציונות הדתית, משנתו נלמדת בישיבות ונחקרת באוניברסיטאות בישראל. במאמר זה נעמוד על התופעה הזו.

נראה כי הדור הצעיר מוצא במשנת מניטו מענה מסוג חדש לשאלות השעה והדור. כפי שמניטו אמר בעצמו, יש קורלציה בין משנתו לבין הביוגרפיה שלו ולכן כדי להבין אותה לאשורה נעמוד בתחילת המאמר על תולדות חייו.

ביוגרפיה

הרב אשכנזי נולד וגדל באלג'יריה, שם למד לימודי קודש ולימודי תיכון. בבגרותו למד פילוסופיה ופסיכולוגיה באוניברסיטת אלג'יר. מלבד זאת למד מסבו לימודי קבלה. בתארו את ייחודיות התרבות המשולבת בה גדל, מספר הרב אשכנזי:

"היינו מתפללים בשפה העברית, ודרכה היינו מחוברים למסורת האבות ולעבר של עמנו היהודי-תורני. עולמנו הרגשי היה קשור למלודיות הערביות ולפולקלור הספרדי, ושפת ההשכלה והתרבות שלנו הייתה הצרפתית".

בשנת 1939 נכנס הרב אשכנזי לתנועת הצופים. בשנת 1941 נסע למרכז ללמוד קבלה במרוקו. בינואר 1943 התגייס לצבא "צרפת החופשית", ולחם במסגרתו במלחמת העולם השנייה.

בתום מלחמת העולם השנייה עבר הרב אשכנזי לצרפת, שם פגש פליטי שואה, ונחשף מקרוב לתוצאותיה של השואה, עניין שהותיר עליו רושם עז כפי שהוא כתב:

"לאחר פלישת בעלות הברית ב-1942, החלה להתעורר תודעתם של יהודי אלג'יריה:

התחלנו לתפוש לעומק את הסדקים ביחסינו עם הזהות הצרפתית, מפגש זה הצטרף לשבר שהיה לנו עם הזהות הצרפתית, והביא אותי לזהות הישראלית".

לימים התברר, שהמעבר בין הזהויות הלך ונעשה ציר מרכזי במשנתו של הרב אשכנזי. בצרפת החל הרב אשכנזי ללמוד באוניברסיטת סורבון, שם התמחה בפילוסופיה, סוציולוגיה, אתנוגרפיה ואנתרופולוגיה.

בשנת 1947 סיים את לימודי התואר הראשון שלו, ונישא לאסתר פפירמן.¹

¹ פרטים ביוגרפיים אלו נלקחו מהכתבים הבאים: הרב אשכנזי, **סוד העברי, יסודות האמונה לאור פסוקי התורה**, א, כתיבה: גבריאלה בן שמואל; עריכה: ישראל פיבקו, בית אל תשס"ה, הראיון עם הרב אשכנזי עמ' 21-30. יוסף שרביט "זהות ותולדות" – עדות – עדות לישראל, גלות, עליות, קליטה, תרומה ומיזוג, נתניה 2001 עמ' 105 – 108. וכן

בשנת 1944 נקרא הרב אשכנזי על ידי רובר גמזון, ממנהיגי יהדות צרפת וממייסדי תנועת הצופים היהודיים שם, להצטרף לתכניתו לשיקום יהדות צרפת, בעזרת האינטליגנציה היהודית-צרפתית. הרב אשכנזי נענה לאתגר, והצטרף למייסדי בית ספר גבוה באורסיי להכשרת מנהיגות, שתיקח על עצמה את שיקום קהילת יהדות צרפת. בשנת 1946 נפגש הרב אשכנזי עם מיסייה יעקב גורדין, תלמיד חכם, מקובל ופילוסוף, ממייסדי בית הספר לקאדרים באורסיי, צרפת. גורדין הצליח, לדברי הרב אשכנזי, להציג בפניו אפשרות לאיחוד בין המחשבה הכללית והמסורת היהודית, ואשר נקודת המוצא שלו הייתה עולם המושגים של התורה. באחת עשרה השנים הבאות התעצבה אישיותו של הרב אשכנזי כמחנך וכמנהיג יהודי צרפת. הוא היווה חלק מהנהגת "תנועת הצופים" ומהנהגת "המחלקה לחינוך נוער יהודי", הוא לקח חלק בארגון הסטודנטים היהודיים, ניהל את בית הספר באורסיי ולימד בו. בשנים 1954-1955 החל הרב אשכנזי לארגן לתלמידיו ביקורים בארץ ישראל. בנסיעה זו נתוודע לרב צבי יהודה הכהן קוק [1891-1982], ראש ישיבת 'מרכז הרב', דרכו נחשף לתורת אביו - הרב הראשי לארץ ישראל - הראי"ה קוק [1865-1935]. על פגישה זו התבטא הרב אשכנזי כך:

"בלילה אחד הפכתי מיהודי לעברי. תורת היהודים בגלויות שבה בעבורי להיות תורת העברים... הרב צבי יהודה הוריד לי את התורה אל אדמת ארץ ישראל". בעקבות הרב קוק הגיע הרב אשכנזי לוודאות, כי היהדות הינה קודם כל זהות לאומית ורק אח"כ דת. מתוך כך הגיע להכרה, ששיבת ציון והקמת המדינה - הן המאפשרות את הופעתה וגיבושה של זהות זו. מלחמת ששת הימים היוותה בשביל הרב אשכנזי מניע סופי לעלות לארץ ישראל, על כך התבטא:

"גברה והלכה בקרבי הוודאות, שרק טירוף הדעת יגרום לי שלא להצטרף לייעוד משותף זה של העם היהודי, לתקווה המשיחית שהפכה למציאות". גם בתקופה זו המשיך הרב אשכנזי להנהיג את יהדות צרפת שבארץ ושבצרפת, וכן המשיך בפעולתו החינוכית: בשנים 1967 – 1969 ניהל את ישיבת 'מתיבתא' שבירושלים, בשנת 1973 ייסד את בית המדרש 'מעיינות', מרכז למנהיגות יהודית צרפתית צעירה, ובשנת 1982 ייסד את 'מרכז יאיר' שהיווה לימודי המשך ל'מעיינות'. הרב אשכנזי נפטר בירושלים בט' בחשוון ה'תשנ"ו.

משנת הרב אשכנזי לדורנו

בן שמואל "ההגות ההיסטוריוסופית והיסודות הקבליים בפרשנותו התנ"כית של הרב יהודא ליאון אשכנזי", עמ' 12.

בעשור האחרון אנחנו עדים לפריחה חסרת תקדים של משנת הרב אשכנזי, בעולם הישיבות הציוניות ובתחומי מדעי הרוח השונים תורתו נלמדת ונחקרת. הסיבות לכך וניתוחן הן מטרת מאמר זה.

הסיבות לפריחת משנתו של מניטו הן:

1. הדפסת ספריו בעברית בשנים האחרונות – בתוכן ליבת הפעילות היא של מכון מניטו, מכון שהוקם על ידי כמה מבנותיו וחתניו של מניטו. המכון הוציא את סדרת סוד העברי [2 כרכים], סדרת סוד מדרש התולדות [8 כרכים] סוד לשון הקודש [2 כרכים], המספד למשיח ושערי דמעה [2 כרכים].
  2. כנסים – לכבוד רוב הספרים שיצאו אירגן מכון מניטו כנסים לציבור הרחב. דבר שהגביר את החשיפה למשנת מניטו.
  3. פעילות אינטרנטית – מכון מניטו מפעיל אתר וערוץ יוטיוב. באתר כ-240 קטעי סרטונים המניבים יחד מעל ל-100,000 צפיות ב-3 שנות קיום הערוץ, סרטונים אלו משמשים גם כעין זרזים לצופים להיכנס לאתר המחודש של המכון ששם יש גישה לכל סדרות השיעורים המליאות.
  4. המחקר אקדמי אודות תרומתו של מניטו בזירה הציבורית בישראל של המאה ה-20 הולך וגובר בדיסציפלינות שונות החל במחשבת ישראל דרך חקר תולדות עם ישראל בעת החדשה ועד תחום החינוך.
  5. פעילותו הנמרצת של בית המדרש למשנת מניטו 'הרוח הגדולה' שהוקם ע"י ספי גלדצהלר בסוף 2017 בירושלים ופועל להנכיח את משנתו של מניטו בעולם החשיבה של המיינסטרים הישראלי באמצעות שיעורים קבועים, כנסים ופעילות במדיה. בצד בית המדרש הנ"ל ראוי לציין גם את מדרשת יהודה ומכינת חמדת יהודא, שתיהן על שמו ובדרכו של מניטו. על אף שקיומם של 2 מוסדות אלו כבר עולה על 20 שנים נדמה כי הפעילות הקיימת נתנה להם רוח גבית להפצת שמו ומשנתו של הרב אשכנזי יותר מבעבר.
- ייחודיות דרכו של הרב יהודא ליאון אשכנזי, היא כנראה הגורמת לכך שההתעניינות במשנתו גוברת והולכת ובהתאמה כך גם המוטיבציה של הגורמים הנ"ל להפיצה. נראה הייחודיות הקיימת באישיותו של מניטו ומשתקף במשנתו הוא השורש למשיכה היוצאת דופן הקיימת כיום אל תורתו, דווקא בקרב הציבור הישראלי.
- מניטו היה צאצא ישיר של ר' יוסף אבן טבול המוגרבי [המאה ה-16] מתלמידי רבי יצחק לוריא 'האר"י הקדוש' - מגדולי חכמי הקבלה בישראל. הוא ינק הרבה מחכמת הקבלה של ספר 'שערי אורה' שכתב המקובל ר' יוסף ג'יקטיליה [המאה ה-13] ספר שזכה בפי האר"י הקדוש לכינוי "המפתח לתורת הסוד", למד מדרש ותנ"ך בצרפת אצל מיסייה גורדין [1896 – 1947] ואף זכה להשתתף בשיעוריו של המורה המסתורי מר שושני [1895-1968]. שושני, דמות אניגמטית, גאון ותמהוני שלימד במשך שנה בבית הספר למנהיגות באורסיי תחת

מניטו. בפריס למד מניטו באוניברסיטה פילוסופיה, אנתרופולוגיה, סוציולוגיה ואתנוגרפיה. מניטו אימץ מהרב המקובל יהודה אשלג [1884 – 1954] את חשיבות המהפך התודעתי של האדם מרצון לקבל לרצון לתת. בין כל אלה לרב קוק יש בכורה מסוימת, למרות שהוא חלק בחריפות על התפיסה שמזוהה היום עם ישיבות הקו – אחד הפלגים שיצאו מישיבת מרכז הרב ונוטים לעמדה ממלכתית במיוחד וחרדית-לאומית במיוחד.

בשנת התש"ן [1990] הוא זיהה שאנו בתחילת תקופה חדשה, זו הנקראת במקורות – תקופת משיח בן דוד. זה נבע גם מניתוח המציאות וגם מחישובים קבליים שהוא עשה. הוא לקח את החלוקה שבין משיח בן יוסף למשיח בן דוד, שמפותחת מאוד גם במשנת הגר"א וגם בכתבי הרב קוק, ניתח את התהליכים הלאומיים והגלובליים שהתרחשו מאז מלחמת ששת הימים, ששיאם בנפילת חומות הברזל של ברית המועצות, והגיע בראשית שנות ה-90 למסקנה שהגיע זמנו של משיח בן דוד.

מניטו צעד אמנם בעקבות תורת הגאולה של הרב קוק, שני ההוגים האלו מביטים על העולם ועל התורה, פעמים רבות, מפרספקטיבה היסטורית, אך נדמה שבניגוד לרב קוק ותלמידיו שעוסקים במהלכים הסטוריים כלליים ומופשטים מניטו מכוון למקומות קונקרטיים ומוחשיים. לדידו של מניטו, עם ישראל צריך להיגמל מעיסוק בעצמו וצריך לקבל על עצמו את המשימה האוניברסלית של 'אור לגויים'. תלמידי הרב צבי יהודה סברו שגם אם זה נכון עקרונית, עדיין לא הגיעה העת לחרוג מהשיח הפרטיקולרי. המחלוקת השנייה שלו איתם נוגעת ליחס לגויים: במרכז הרב יש המאמינים שההבדל בין יהודי לגוי גדול יותר מההבדל שבין אדם לבהמה, ומניטו ראה בזה גזענות פסולה.

מניטו סבור שבין יהודי לגוי אין שום הבדל: לא בגוף, לא ברגשות ולא בשכל. ההבדל הוא בנשמה, ושם לאדם יש בחירה. אם יתגייר יקבל את הנשמה היהודית, וגם אם לא יתגייר הוא יכול לקיים שבע מצוות בני נוח ולמלא את ייעודו. כשהוא דיבר עם נשיא קונגו או עם הדלאי לאמה הוא לא הציע להם להתגייר, אלא ביקש מהם להיות שגרירים של המסר העברי בעולם.

אחד החידושים של מניטו שמהווים אטרקציה למחפשי יהדות רעננה היא השפה. אם הבעש"ט חידש את השפה הפסיכולוגית, הרב קוק את השפה הלאומית קולקטיבית, הרב אשלג את השיח הסוציאליסטי חברתי, מניטו מביא את השפה האנתרופולוגית. הוא מזהה ארכיטיפים בדמויות מפתח שהשפיעו על קבוצות גדולות לאורך ההיסטוריה, מסמן זהויות ומצביע על תהליכים של פסיכולוגיה קבוצתית. כמו הרמב"ן גם הוא אוחז במתודולוגיה של 'מעשה אבות סימן לבנים'. אם התורה מספרת לנו על יצחק וישמעאל היא רוצה להגיד לנו שהדפוסים שאנחנו מזהים שם יחזרו לאורך ההיסטוריה. כך למשל יצחק וישמעאל מתקוטטים על הארץ, יעקב ועשו לעומתם רבים על הברכה של האב. ואכן כך קרה בהמשך, המלחמה של עם ישראל עם האסלאם היא על הארץ, והמאבק מול הנצרות הוא על שאלת העם הנבחר – מיהו עם ישראל שברוח.

השאלות הגדולות שניסרו בחלל העולם של המאה ה-20 לא פסחו על מניטו, טיבה של הלאומיות והמתח בין פרטיקולריות לאוניברסליות נידונים הרבה במשנתו, כמובן מזווית תורנית ואנתרופולוגית. לדידו של הרב אשכנזי הלאומיות והאוניברסליות ירדו כרוכים יחד לעולם. עצם בריאת העולם היא 'גלות' מקרבו של האינסוף, 'בריאה' מלשון 'לבר', כלומר החוצה. מטרת כל הגלויות היא כינון עולם שכולל את האינסופיות בתוכו, וזה יקרה רק כשהיהדות תפנים את השליחות האוניברסלית שלה. כשמלך קמרון רצה להתגייר בשנות ה-70 ממשלת ישראל שלחה אליו את מניטו יחד עם שמעון פרס. הוא דיבר על ליבו שיפיץ את בשורת האחדות של בני אברהם מבלי להתגיר.

הדלאי לאמה ביקש ממנו שישראל תפעל לטובת הטיבטים הכבושים תחת המשטר הסיני. באותה תקופה הסינים כלל לא היו בקשרים עם מדינת ישראל ומניטו התפלא על מידת ההשפעה שייחס הדלאי למה למדינת ישראל הקטנה – "אתה שם אותנו ואת הסינים באותו מישור?" הדלאי לאמה ענה לו – "אם אתה מדבר ככה אז אתה בכלל לא מבין מה זה עם ישראל". מניטו הושפע עמוקות מהפגישה הזו, הוא הבין ממנה שהדלאי למה רואה בעם ישראל היושב כיום בציון, בעל תפקיד רוחני אוניברסלי והגיעה העת לממש זאת. הרב אשכנזי לא רק עסק בשאלת ההשפעה שלנו על אומות העולם אלא אמר שגם הגויים מביאים לנו יתרונות שאין לנו, ולכן יתרו נקרא גם 'יתר'. הוא דיבר על האיזונים שחייבים להתרחש בתוך ההווה היהודית: אם היה לנו רק את אברהם איש החסד, היהדות הייתה נראית כמו נצרות; אם רק את יצחק איש הגבורה, היהדות הייתה בדמות האסלאם. בתקופת אוסלו הוא טען ששלום עכשיו הם אברהם ושרה היא מפלגת מולדת. הוא התנגד בצורה מאוד חריפה להסכמי אוסלו בשל פגיעתם בארץ ישראל השלימה ובמיוחד על רקע העובדה שהממשלה שביצעה את ההסכם לא נבחרה על ידי רוב יהודי, כמו כן הוא תקף את אנשי מרכז הרב שהם לא נלחמים מספיק כפי שהרצי"ה היה רוצה אם היה חי.

"פעם יהודי הלך בשבת וראה חלוץ שעובד את עבודת האדמה

הוא צעק לו "שבעס!!"

אמר לו החלוץ: "דבר עברית!, גוי!"

את הסיפור הזה היה מספר מניטו כדי להמחיש את הטרגדיה בה אנו מצויים מזה כמאה שנים. לפי דעתו של הרב אשכנזי החילונים בארץ ישראל קולטים יותר מהר את ענייני הגאולה מהדתיים עצמם, מכיוון שאמנם החילונים מושפעים מן התרבות המערבית. אבל הדתיים, מושפעים מהדת המערבית, דבר המונע מהם מלגלות במה מדובר.

תולדות עם ישראל, אומר הרב אשכנזי, מעידים על כך שאין שום מצב שבו היהודים התקיימו ללא תורה. אך שבטי ישראל, כלומר ממלכת ישראל שלאחר פיצול ממלכת ישראל בבית ראשון, כן יכולים להתקיים בלעדיה, מכיוון שהם שייכים כביכול ל"גוף" של הזהות היהודית ולא ל"ראש" שלה. כלומר ממלכת ישראל היא זו שאחראית על הפיתוח הכלכלי והפוליטי של האומה, בעוד

שממלכת יהודה אחראית על פיתוח תחום הרוח, הדת והתרבות של ישראל. בשל כך, המדד והתנאי לקיומה של ממלכת ישראל היא אחדות האומה בעוד שבממלכת יהודה זוהי שמירת התורה. על בסיס זה הסביר באופן מקורי את המשנה במסכת סנהדרין [פרק ב, משנה ב] שאומרת שמלכי ישראל אינם רשאים לדון את העם ואין בית הדין רשאי לדון אותם:

מלך מ"מלכי ישראל לא דן, ולא דנין אותו". הוא לא שייך לחוק של התורה, הוא למעלה מזה או מחוץ לזה. ומלך מ"מלכי בית דוד דן ודנין אותו". הוא תחת מרות התורה. יש ביניהם הבדל עצום. יתכן מאד שהמצב של החברה הישראלית בזמננו אינו אחד מן השניים באופן מובהק אלא מעין עירוב של שניהם. סוג של תקופת מערב שהיא תקופת מעבר בהשפעת המערב... כדי להבין את הבעיה של החברה הישראלית צריך לדעת שלמרות שכולנו פחות או יותר ממוצא "יהודי", ולא מעשרת השבטים, מתבטאות בקרבנו אותן הנטיות, של יוסף מחד ושל יהודה מאידך.

למעשה יוצא מדברי מניטו שאורח החיים של החברה החילונית ציונית בישראל אמנם מנוגד להלכה אבל להלכה של ממלכת יהודה, בעוד שהם צאצאים "זהוטיים" של ממלכת ישראל ולכן באחד השיעורים שהעביר הרב אשכנזי בסוף ימיו אמר כך: רבני ישיבות שאומרים שלהיקרא ישראל זה תלוי במשקל המצוות זו טעות גמורה! ישראל, "אף על פי שחטא, ישראל הוא" (בבלי, סנהדרין מד ע"א)

דמותו ומשנתו של מניטו מביאות לציבור בישראל בשורה חדשה: יהדות המשלבת אלמנטים ספרדים ואשכנזים, רוחב דעת אופייני ליהדות צרפת עם ציונות ולאומיות הכרוכה באוניברסליות.

נדמה שחזונו בדבר מדינה יהודית המשמשת כמגדלור לאומות עוד רחוק אבל ככל שמשנתו נלמדת ונחקרת יותר, החלום הופך למציאות.